

Владан ГАВРИЛОВИЋ

ПОРОДИЦА ТЕКЕЛИЈА

Многи од нас су на овим просторима, барем једном у животу, сусрели са нечим што додирује или директно упућује на породицу Поповић-Текелија.

Скоро сваки историчар који се бави прошлошћу Срба у Угарској XVIII и XIX века, мора било директно или посредно да сврати своју пажњу и на поједине чланове породице Текелија.¹ Они се јављају било да је реч о Великој сеоби Срба из 1690, Ракоцијевом устанку (1703–1711), Војној граници, српским народноцрквеним саборима, организацији српског племићког и грађанског друштва XVIII и XIX века.² Њихово помињање готово је неизбежно.

Због 150-годишњег континуитета и значаја ове породице за српски народ у Хабзбуршкој монархији, у овом раду ћемо покушати да објаснимо и да пратимо њен успон, кроз изношење доступних података о готово свим њеним члановима. Најистакнутије место, наравно, припада: Јовану Поповићу – Текелији, родоначелнику породице, затим Ранку Поповићу – Текелији, капетану поморишке милиције, Петру Поповићу – Текелији, генералу руске војске и Сави Текелији, мемоаристи, мецени, председнику Матице српске.

Питање порекла ове породице и предиката Текелија остају и данас отворена за историографију. У својој биографији генерал Петар Текелија наводи да је породица давно пре патријарха Чарнојевића стигла из Србије, где је држала Текије и околна места.³ Другачије мишљење је исказао историчар Алекса Ивић: да су Текелије пореклом са Чепелског острва из села Тукуље, код Будима⁴. Пошто се Текије и данас налазе као мање место на Дунаву, у Србији, можда би могуће било прихватити казивање генерала Текелије. Међутим лексички и семантички, *текије* означавају турски назив за објекат у коме су се обављали дервишки обреди.⁵ Пошто су

¹ Александар Форишковић, *Текелије*, Нови Сад 1985, 10–11.

² Исто, 25.

³ *Биографија Петра Аврамовича Тјукели, Росийаскогъ Генерала*, Летопис Матице српске, св. 33, 1833; А. Форишковић, нав. дело, 112.

⁴ А. Форишковић, нав. дело, 113–114.

⁵ Они су и једна врста коначишта у Османском царству, назива мусафирхане (завије) у њима су се вршили и дервишки обреди. (Жарко Димић, *Овде живе Срби*, Ветерник 2001, 42)

Србијом у то време владали Турци, могуће је и ово тумачење, односно да су се поседи ове породице у Србији, налазили поред неких *текија*, као дервишког коначишта. Друго пак мишљење о пореклу Текелија из мађарског села Тукуље није нигде потврђено; једноставно је узето здраво за готово на основу мађарског назива места и начина изговора. Тиме је питање порекла ове породице и предиката Текелија и надаље отворено.

Први засад познати члан ове племићке породице био је обер-капетан и доцнији обрштер (пуковник) Јован Поповић – Текелија. Рођен је у Чанаду. Од ране младости налазио се у аустријској војној служби. Његово име забележено је још при опсади Будима 1686. године. О његовој служби дало је сведочење десетак царских генерала, између осталих принц Евгеније Савојски, Лудвиг Баденски... Постао је капетан после освајања Београда 1689. године.⁶ Због познавања “оних крајева” постао је *anterignapaus*, предводник, односно извиђач целе царске војске. После је добио место у Чанаду и Сенти.⁷ Зато је и забележен у изворима као капетан сенћанске милиције пред чувену битку код Сенте 11. септембра 1697. Он је ноћу, по звездама, између ритова и бара, спровео војску принца Евгенија Савојског и омогућио аустријској војсци славну победу над Турцима.⁸ Захваљујући како личној храбрости и јуначком држању у битци, капетан Јован Поповић – Текелија био је 1698. унапређен у заповедника тврђаве у Араду. Као капетан имао је под својом командом 300 пешака и 200 коњаника.⁹ Истакао се у царској служби и у време Ракоцијевог устанка, борећи се против мађарских куруца у више жупанија на истоку земље.¹⁰ Провео је чак и годину дана у куруцком заробљеништву.¹¹ Пред крај устанка успео је дотурити храну опкољеним посадама Великог Варадина и Арада и тако их спасти од њиховог сигурног пада Куруцима у руке.¹² Због више пута исказаних заслуга, цар Јосиф I му је даровао златан ланац са својим ликом.¹³ Племство му је додељено 16. марта 1706. Осим Јовану, племство је додељено и његовој жени Еуфросини, рођеној Јовић, као и њиховој деци: Ранку (Валентину), Јовану, Михаилу, Јелени, затим и његовом брату Стефану (Остоји) његовој жени и деци.¹⁴ У новом аустро-турском рату 1716–1718, вршио је са својом милицијом више мисија, често без икаквих допунских трошкова, због чега је потрошио до краја рата на плате својих војника велике делове своје имовине.¹⁵ Зато је 1720. године молио за

⁶ Hoffkammer archiv, Wien, Hoffinanc Ungarn, r.Nr.523, fol 256. (НКА, HF.UNG)

⁷ Исто.

⁸ А. Форишковић, нав. дело, 121–125.

⁹ Исто, 129.

¹⁰ А. Форишковић, нав. дело, 139–140 ; 142–143.

¹¹ НКА, HF.UNG, r.Nr. 523, fol 256.

¹² Исто.

¹³ *Биографија Петра...*, 4.

¹⁴ Осим Јована племство је додељено и његовој жени Еуфросини, рођеној Јовић, њиховој деци: Ранку (Валентину), Јовану, Михаилу, Јелени, као и његовом брату Стефану (Остоји) Стевановој жени Ани Давидовић и кћери Јелисавети, надаље Јовану и Остоји (Гашпару) Поповићу Текелији. (В. А. Дуишин – Д. Ј. Поповић, *Племићке породице*, Војводина II, 152.

¹⁵ НКА, HF. UNG, r. Nr. 523, fol 256.

награду у виду поседа за себе и своје потомке коморску управу, обећавши доживотну верност владару.¹⁶ Јован је умро је у зиму 1722, као обрштер у Араду. На доживотно коришћење он и његови наследници су по молби из 1720. године, добили поседе у овом граду. У оно време његова заоставштина била је значајна; изражена у новцу износила је преко 16.000 форинти.¹⁷

Исте године (1722) на командни положај поморишке милиције дошао је Јованов брат Стефан (Остоја) Поповић – Текелија.¹⁸ По подацима једног пописа о официрима у Поморишкој граници из 1725. био је стар 52 године, а служио је у војсци већ 35 година.¹⁹ На основу ових података у могућности смо да поуздано утврдимо да је Стефан (Остоја) Поповић рођен 1673, вероватно на територији Угарске јер је старији брат Јован забележен као рођен у Чанаду. Умро је 1731. године,²⁰ у својој 58 години, без мушких потомака, чиме се са њим угасила једна грана ове породице.

Свој велики углед у народу породица је потврдила још за живота Јована Поповића – Текелије, женидбом Јовановог првог сина Ранка (Валентина) са Алком Рашковић, ћерком “верховног капетана рацке војске Мојсија Рашковића”.²¹ Имали су четири сина: Јована, Димитрија, Петра и Павла. Не зна се тачно време када је Алка Рашковић умрла, али се у једном документу из 1741. године, Ранко помиње као удовац. У свом другом браку, са Аном Цветковић из Сентандреје, добио је сина Лазара (1742).²² Путем нових истраживања у могућности смо да утврдимо ако не место а оно барем време рођења капетана Ранка Текелије. Његово име се помиње у попису официра Потиско-поморишке границе из 1749. године. Наводи се као капетан, стар 53 године.²³ Декрет на капетански чин добио је још 8. октобра 1731,²⁴ по чему би година његовог рођења била 1696, односно годину дана пре чувене сенћанске битке, која је прославила његовог оца Јована. Његова женидба са Алком Рашковић довољно говори о порасту угледа породице већ у првој половини XVIII века.

Не зна се тачно разлог због кога је Ранко Текелија, као најстарији син, заобиђен при додељивању места команданта Поморишке милиције. Могло се још схватити додељивање ове титуле Јовановом брату Остоји, али је иза његове смрти (1731) на ово место дошао млађи Јованов син Јанко Текелија.²⁵ Он је поред војничке, од све браће имао најизраженију склоност ка трговини, па је породично имање

¹⁶ Исто.

¹⁷ Највише је од ове своте износило богатство у стоци, преко 10.000 форинти. (А. Форишковић, нав. дело, 162)

¹⁸ А. Форишковић, нав. дело, 173.

¹⁹ Kriegs Archiv, Wien, Hoff Kriegsrat Acta Expeditorum, 1725., (КА, НКР, Expedit)

²⁰ А.Форишковић, нав. дело, 173.

²¹ Исто, 181.

²² Исто, 184, 186.

²³ Славко Гавриловић, *Грађа за биографије официра Потиско-поморишке војне границе*, Зборник МС за историју, Нови Сад 2000, св. 61–62, 126.

²⁴ КА, НКР, Expedit, 1749, Jänner, 444, fol 27.

²⁵ А. Форишковић, нав.дело, 189–190.

више пута увећао.²⁶ Имао је сина Константина, који се помиње у његовом тестаменту 1732. године.²⁷

Друга браћа, а синови Јованови, Михаило (Мишка) Текелија и најмлађи Сава, били су прве жртве принете на олтар нове отаџбине (Хабзбуршке монархије).

Михаило (Мишка) Текелија је чак једини од браће који је поименично поменут у извештају генерала Козе Дворском ратном савету 1722. године. Мишка је тада био (1722) капетан и заповедник у Сobotхељу. Помиње се у извештајима из 1735. заједно са осталим поморишким официрима у гушењу буне Пере Сегединца. Са женом Маријом, рођеном Миливојевић имао је две кћери Сару и Роксу.²⁸ Отишао је у рат за аустријско наслеђе (1740–1748) са својом војницима на ратиште, да се више не врати кући.²⁹ Забележен је у извештајима из 1743. и 1745. године. Први извештај из 1743. године нам доноси вести о арадским хусарима из компаније капетана Михаила Поповића – Текелије, који су се једноставно засићени сталним ратовањем вратили кући. Око овога је избила велика афера, а вероватно је у вези с тим био испитиван и капетан Мишко Текелија.³⁰ Други извештај из 1745. нам доноси значајне податке за утврђивање барем приближне године рођења капетана Мишка. Забележено је да има око 45 година.³¹ Овим би могли сматрати да је рођен око 1700. године највероватније у Араду у коме је већ као заповедник тврђаве забележен 1698. његов отац Јован. Погинуо је негде у Баварској јула 1746. године.³²

Најмлађи од све браће Сава, (Себастијан) најмање нам је познат. Рођен је после 1706. У војсци дошао је до чина хаднађа. Погинуо је у аустро-турском рату (1737–1739). Био је ожењен Мартом, рођеном Раденковић. Као и брат Михајло није за собом оставио мушког наследника.³³

Наследници имена, и већ доста увећаног породичног богатства, постали су синови Јанка (Константин) и Ранка Текелије (Јован, Димитрије, Петар, Павле и Лазар).³⁴

Петар Текелија био је други син Ранка Текелије. Он је још 1741. заменио оца Ранка и добио компанију на управу још као поручник.³⁵ Рођен је 1720. у Араду. Помиње се да је као врло млад, стар 21 годину, водио бојеве против Француза.³⁶ Потврђен је у чину хајдучког лајтанта декретом команданта Поморишке границе Фрајтага 1. марта 1744. године.³⁷ Још за живота Ранка Текелије,³⁸ његов син Петар

²⁶ Исто, 189.

²⁷ Исто, 268.

²⁸ Исто, 191.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Magyar Orszagos Levertar, Budapest, A 27, cs. 2, fol 46. (MOL)

³² КА, НКР, Expedit, 1749, Jänner, 444, fol. 28.

³³ Исто, 191–193.

³⁴ Исто, 268.

³⁵ *Биографија Петра...б.*

³⁶ Исто.

³⁷ КА, НКР, Expedit, 1749, Jänner, 444, fol. 27.

³⁸ Може се сматрати да је умро непосредно иза пописа официра Потиско-поморишке

одлучио је 1748. године да се одсели у Русију. Шта је томе претходило, да ли сукоб оца и сина или Петрово незадовољство сопственим запостављањем у служби (остао је после рата за Аустријско наслеђе и даље у чину поручника) до данас није поуздано утврђено.³⁹ У Русији је одмах при ступању у руску војну службу добио чин капетана.⁴⁰ Већ је у јулу 1754. године по Указу царице Јелисавете био произведен из чина мајора (који је у међувремену добио) у чин потпуковника руске војске.⁴¹ У време рата Русије и Пруске (1757–1763) истакао се у више битака, код Кострина, Цондорфа и Берлина. Завршио је пруску војну у Главној команди генерала Петра Румјанцова као пуковник.⁴² Ратовао је потом у Пољској од 1764–1768 и за исказану храброст је добио чин бригадир пуковника у српском хусарском пуку. За службу је награђен 1767. године и земљишним поседом. Добио је 3.160 десетина земље у Великом Лугу у Украјини.⁴³ Због заслуга у руско турском рату, који је завршен Кучук-Кајнаџијским миром 1774, Петар је био награђен орденом Св. Георгија за заслуге код Бендера и орденом Св. Ане за своја јуначка дела код Браиле и Калуге.⁴⁴ У овој војни био је произведен за генерал-поручника руске војске.⁴⁵ Под својом командом је већ имао преко 18.000 људи.⁴⁶ Са друге стране, имао је доста истакнуту улогу у прихватању и упућивању својих сународника при њиховој сеоби у Русију, после развојачења Потиско-поморишке границе.⁴⁷ Као генерал-мајор извео је 1775. вешти војнички маневар, који је довео до гушења побуне запорошких козака у њиховој прокламованој области Сечи.⁴⁸ Живео је као истакнути племић у јужној Русији све до своје смрти 1792. године. Умро је без наследника, чиме се угасила још једна грана породице Текелија.⁴⁹

Ранков средњи син, Павле, који је такође забележен у попису граничарских официра Поморишке границе из 1749, био је у чину заставника у Суботхељу.⁵⁰ Не-

границе из 1749, јер његовог имена нема у попису официра исте границе из 1750, било у одређивању за војнички, било за грађански сталож. (Мита Костић, *Нова Србија и Славеносрбија*, Нови Сад 2001, 41–43.)

³⁹ А. Форишковић, нав. дело, 188.

⁴⁰ *Биографија Петра...*, 7.

⁴¹ Росийский госурдаственный военно-исторический архив (РГВИА), превео податке и уступио ми Средоје Лалић.

⁴² Иван Дивний, *Українська доля генерала Текелия*, Київська Старовина, Київ 1997, 115–121; уступио ми Средоје Лалић.

⁴³ Исто.

⁴⁴ *Биографија Петра...*, 7–8.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Украинське Козацтво, Мала Енциклопедія, Київ 2002, 480. (уступио ми Средоје Лалић)

⁴⁷ Као капетан руске војске, налазио се 1752. године Петар Текелија у Ердељу, наводно купујући коње за руску војску, а уствари помажући прихват српске сеобе из Аустрије за Русију. (М. Костић, нав. дело, 73)

⁴⁸ М. Костић, нав. дело, 140.

⁴⁹ А. Форишковић, нав. дело, 306.

⁵⁰ Имао је 20 година и учествовао је у бојевима у Баварској. Чин је стекао декретом у Араду 1. марта 1744. (Славко Гавриловић, *Грађа за биографије официра Потиско-поморишке војне границе*, Зборник МС за историју, Нови Сад 2000, св.61–62, 126.)

посредно после тога млади заставник Павле Текелија напрасно је умро, што је за Ранка Текелију, после одласка сина Петра за Русију, био још један тежак ударац.⁵¹

Изласком из “милитарског сталежа” и одлуком о остајању у Араду (после развојачења Потиско-поморишке границе 1751) преостале Текелије (Јанков син Константин и Ранкови синови: Јован, Димитрије и Лазар) иако су постали само једна од многобројних војничких племићких породица, ипак нису у потпуности изгубили раније стечене позиције у српском народу. О овоме најбоље сведочи брак најстаријег сина Ранка Текелије Јована, који се 1753/4. године оженио, већ као постарији човек (преко 40 година), митрополитовом синовicom Мартом Ненадовић.⁵² Имали су шесторо деце, од којих је троје рано помрло, и синове Петра и Саву и кћерку Алојзију.⁵³ Јован је остао у Араду, водећи рачуна о кући и пустарама дуж Мориша. Никада није стекао неко веће и шире образовање.⁵⁴ Значај куће ипак није опадао, јер је приликом посете Араду 1770. године, породицу Текелија посетио и сам цар Јосиф II. Јован је умро 1791. године.⁵⁵

Други Ранков син Димитрије, био је калуђер у манастиру Ходошу са именом Исаија. Неких других података о њему засад нема.⁵⁶

Напоследку, последњи и најмлађи Ранков син био је Лазар. Он се родио у Араду 1742. године у другом браку његовог оца Ранка са Аном Цветковић из Сент-андреје.⁵⁷ Њега је још као дечака одвео у Русију старији брат Петар (каснији генерал руске војске). Стално напредујући у служби уз старијег брата, окончао је војну службу у руској војсци као пуковник и добио велика имања у јужној Русији.⁵⁸ И он је као и његов брат Петар постао носилац ордена Св. Георгија. Умро је 1813. године. Његов син је погинуо код Трапезунта 1811. као поручник, чиме се угасила грана породице у Русији.⁵⁹

Јанков син Константин Текелија био је први мушкарац из ове куће који није каријеру започео као граничарски официр. Имао је са Аном Вулић, ћерком истакнутог оберкапетана Потиске милиције Вулина Илића, двоје деце: сина Јована и кћер Роксу.⁶⁰ Константиновом смрћу 1753. године, његова жена Ана је одлучила да се преуда за руског официра и одвела је при томе сина Јована са собом у Русију. Јован је у руској војсци стигао до чина поручника. Изгледа је умро доста рано, јер га при посети Русији (1787) не спомиње његов синовац Сава.⁶¹

Најблиставији од свих Текелија је наравно, син Јована Текелије и Марте Ненадовић, надалеко чувени Сава Текелија. Рођен је 1761. године у Араду. После

⁵¹ А. Форишковић, нав. дело, 188.

⁵² Исто, 271.

⁵³ Исто, 277.

⁵⁴ Исто, 276.

⁵⁵ Ibidem

⁵⁶ Исто, 278.

⁵⁷ *Биографија Петра...*, 6–7.

⁵⁸ А. Форишковић, нав. дело, 306–309.

⁵⁹ Исто, 313.

⁶⁰ Исто, 268.

⁶¹ Исто, 270.

завршене основне школе у Араду, похађао је гимназију у Будиму, слушајући филозофију, реторику, поезију, наравно на латинском језику. Од 1780. до 1782, слушао је предавања на Бечком универзитету из кривичног, канонског и природног права, као и физику и анатомију. У Бечу је још учио француски, талијански и шпански, пошто је већ знао латински, немачки, а као становник Арада и румунски. Текелија се још у животу, осим поменутих језика служио и енглеским и руским. У Бечу је учио чак и грчки, а учитељ му је био тадашњи најобразованији Србин у Монархији, Доситеј Обрадовић.⁶² Завршио је студије права на Будимском универзитету и 1786. постао је први доктор правних наука код Срба.⁶³ У свом чувеном делу “Автобиографија Саве Текелије” објављеном у *Летопису Матице српске*, Сава је, између осталог, описао и своја путовања у Русију из 1787. и 1811. године.

Опис његовог даљег животног пута излази из домена описа Текелија као најзначајније српске граничарско-племићке породице.

Треба само још нагласити да је Сава био један од најобразованијих Срба свога времена и зачетник и носилац српске грађанске мисли XIX века. Он је био последњи мушки члан ове велике породице. Његовом смрћу 1842. године била је угашена, после скоро више од 150 година, породица Текелија.

РЕЗИМЕ / SUMMARY

Историчар који се бави прошлошћу Срба у Угарској у 18. и 19. веку мора, било непосредно или посредно, да обрати пажњу и на поједине чланове породице Текелија. Они се јављају било да је реч о Великој сеоби Срба из 1690, Ракоцијевом устанку (1703–1711), Војној граници, српским народноцрквеним саборима, или о организацији српског племићског и грађанског друштва 18. и 19. века. Њихово помињање готово је неизбежно.

Овај рад употпуњује слику о тој знаменитој српској граничарско-племићској породици у Монархији. Почиње са родоначелником породице, чувеним капетаном Јованом Поповићем Текелијом који је «по звездама, кроз баре и ритове провео војску принца Евгенија Савојског» пред битку код Сенте (1697) и омогућио победу царске војске, а тиме и победу у целом рату (1683–1699). Пратећи друштвену делатност Текелија, аутор сагледава трансформацију те породице из њеног граничарског (војног) карактера у цивилни (грађански). Рад се завршава представљањем њеног последњег и, свакако, најважијег члана, великог мецене српске културе и оснивача многих добротворних институција – Саве Текелије.

*

A historian dealing with the past of the Serbs in Hungary in the 18th and 19th century must either directly or indirectly pay attention to members of the Tekelija family. They occur in the Great Migration of the Serbs in 1690, in Rakoczy's rebellion (1703–

⁶² Вера Милосављевић, *Сава Текелија и српска мисао*, Београд 1998, 11.

⁶³ Исто, 12.

1711), at the military border, Serbian national-church synods or in the organization of the Serb aristocratic and civil society in the 18th and 19th century. Their mentioning is almost inevitable.

This work completes the picture of that well-known Serbian border-guard-aristocratic family in the Monarchy. The author starts with the founder of the family, the famous captain Jovan Popovic Tekelija who “led the army of Prince Eugene Savoy along the stars, through the marshes and swamps” to the battle at Senta (1697), enabling thus the victory of the emperor’s army and winning the whole war (1683–1699). Following the social activities of Tekelija, the author viewed the transformation of this family from border-guards (military) into civil character. The work ends by presenting its last, but by all means the most important member Sava Tekelija, the great patron of the Serbian culture and the founder of several charity institutions.